

Wolsza, Tadeusz

"Jan Ludwik Popławski 1854-1908 :
biografia polityczna", Teresa Kulak,
Wrocław 1989 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 29/3-4, 130-133

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

się — sprecyzowanym myśleniu w punkcie wyjścia formację, to chyba zbyt mało. Oprócz powyżej, bardzo pobieżnie z konieczności, scharakteryzowanej grupy tytułów, zwracają w *Bibliografii* uwagę pisma świadczące o istnieniu poza Polską środowisk dość unikalnych. Dowiadujemy się np., że w Wlk. Brytanii działa Polska Partia Komunistyczna, od 1979 r. wydająca swój comiesięczny „Biuletyn Informacyjny”. Z kolei w Paryżu, prawdopodobnie od 1975 r., wydawany jest biuletyn „Na lewo”, będący organem polskich marksistów rewolucyjnych. Takie informacje, poza chęcią uatrakcyjnienia lektury, świadczą o wytrwałości poszukiwań Kowalika, potrafiącego dotrzeć do wydawnictw tyleż nie znanych, co wręcz unikalnych. W tym też dostrzec trzeba waleń nie tylko ostatniego tomu *Bibliografii*, ale i tomów wcześniejszych. Próba zmierzenia się z tak ogromnym materiałem, jakim jest prasa polska wydawana na obczyźnie od momentu wybuchu wojny, nie może zakończyć się na publikacji nie uzupełnianej. Dlatego też Kowalik zdecydował się poświęcić połowę tomu piątego na suplement, zbierający wszystkie te tytuły, które z różnych przyczyn nie znalazły się w czterech tomach *Bibliografii* opublikowanej w roku 1976. To dobry i konieczny pomysł, tym bardziej że praca ta nie ma praktycznie końca. Wypada więc spokojnie czekać na kolejny tom bibliografii, rejestrujący periodyki, których edycję rozpoczęto po roku 1984, i ewentualne dalsze uzupełnienia tych tytułów, które już zostały zinwentaryzowane i opisane.

Do takiej pracy trzeba zaiste człowieka-instytucji.

Rafał Habdelski

Teresa Kulak, *Jan Ludwik Popławski 1854—1908. Biografia polityczna*, Wrocław 1989, ss. 700.

Teresa Kulak, pracownik naukowy Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, od kilku lat zajmuje się postacią Jana Ludwika Popławskiego, zarówno w aspekcie jego biografii, jak i myśli politycznej. Wyrazem tego były artykuły pomieszczone przez autorkę na łamach „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka”¹, „Kwartalnika Historii Prasy Polskiej”² oraz w szóstym tomie „Polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku”³. Autorka przygotowała również biogram Popławskiego do *Polskiego słownika biograficznego*⁴.

Recenzowana dysertacja jest pierwszą na krajowym rynku wydawniczym większą publikacją poświęconą Popławskiemu. W świetle tego na autorce spoczywało odpowiedzialne zadanie. J. L. Popławski był bowiem obok Romana Dmowskiego czołowym ideologiem Narodowej Demokracji, „duszą” wielu organizacji i analitykiem zjawisk politycznych i społecznych w prasie wszechpolskiej⁵. Myślę, iż nie przypadkowo na przełomie XIX i XX stulecia Liga Narodowa i całokształt prowadzonej przez nią działalności znalazły się pod jego dominacją.

W rozprawie T. Kulak warto wyróżnić szeroką, o różnej proveniencji bazę źródłową. Szczególną uwagę należy zwrócić na materiały pochodzące ze zbiorów

¹ Jan Ludwik Popławski — twórca polskiej myśli zachodniej przełomu XIX i XX wieku. U źródeł „idei piastowskiej” Narodowej Demokracji, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 1985, nr 1, s. 41—55.

² Jan Ludwik Popławski w redakcji „Prawdy” (1883—1886), „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1982, nr 2, s. 33—47.

³ Kresy w myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego, [w:] „Polska myśl polityczna XIX i XX wieku”, Wrocław 1988, t. 6: *Między Polską etniczną a historyczną*, s. 187—209.

⁴ Jan Ludwik Popławski, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 27, s. 608—611.

⁵ J. Petrycki, *Roman Dmowski*, Warszawa 1920.

rękopiśmiennych: Biblioteki Narodowej, Biblioteki PAN w Krakowie, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki PAN w Warszawie oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Z tego zakresu cenne okazały się zwłaszcza teki Józefa Zielińskiego i kolekcja Stanisława Kozickiego. Może niezbyt okazałe prezentują się one w bibliografii, jednak o ich wartości mogą wypowiedzieć się badacze, którym materiał ten nie jest obcy. Skromne określenie zespołu: „teki...” nie oddaje w całości wyobrażenia o ilości pomieszczonych tam archiwaliów. Zebrany przez Zielińskiego i Kozickiego materiał pozwoli wielu historykom przygotować niejedną jeszcze rzetelną pracę na temat dziejów obozu wszechpolskiego⁶. Kolejne ważne ogniwo źródłowe stanowiła dla autorki prasa, co jest zrozumiałe, bowiem J. L. Popławski całe swoje wypełnione obowiązkami życie podporządkował pracy dziennikarskiej. Stąd nie sposób pominąć „Prawdy”, „Głosu”, „Przeglądu Wszechpolskiego”, „Polaka”, „Wieku XX”, „Słowa Polskiego” czy też kilku jeszcze innych, mniej ważnych tytułów. Pod tym względem rzadko który działacz polityczny z przełomu XIX i XX w. dorównywał bohaterowi omawianej pracy.

Rozprawa składa się z dwóch części: pierwszą stanowi biografia Popławskiego, w drugiej przedstawione są kształtowanie się i ewolucja jego myśli politycznej. W części pierwszej, stosując kryterium chronologiczne, autorka wydzieliła pięć rozdziałów, których wewnętrzną cezurę stanowią kluczowe wydarzenia z życia J. L. Popławskiego. Wyróżnione zostały następujące etapy: młodość, studia i zesłanie (1854—1883); początki działalności publicystycznej (1883—1886); praca w redakcji „Głosu” (1886—1894); pobyt w Galicji (1894—1906); powrót do Królestwa (1906—1908). W drugiej części (s. 435—700) T. Kulak pomieściła obszernie rozważania dotyczące węzłowych problemów w myśli politycznej Popławskiego, tj. pojmowanie ludu i jego narodowych zadań; zagadnienia narodu, patriotyzmu i nacjonalizmu; niepodległość Polski i wynikające z tej kwestii zagrożenia (Niemcy, Rosja).

J. L. Popławski był przede wszystkim publicystą, zajmującym się aktualnymi sprawami życia społecznego, politycznego, kulturalnego, rzadziej zaś gospodarczego. Choć od tych ostatnich również nie stronił. Uprawiał wiele form pisarskich. Przygotowywał więc: artykuły, felietony, reportaże, sprawozdania, recenzje, korespondencje itp. Podejmował też wielokrotnie polemiki.

Jako dziennikarz z prawdziwego zdarzenia Popławski dał się poznać w „Prawdzie”. Później były kolejne pisma, w tym renomowany „Głos”, intelektualny „Przegląd Wszechpolski” i popularny „Polak”, przed którego czytelnikami Popławski „otwierał swoje serce”⁷. Lwią część swojej publicystycznej twórczości podpisywał pseudonimem J. L. Jastrzębiec (rodowe godło i symbol szlachectwa)⁸. T. Kulak wskazała również na inne jego pseudonimy i kryptonimy pisarskie (s. 277—278, 291); sporządzenie tego zestawienia wymagało skrupulatnej i drobiazgowej kwerendy prasy wszechpolskiej.

Od początku zainteresowań dziennikarskich nurtowały J. L. Popławskiego szczególnie sprawy „wszechpolskie”, najchętniej bowiem redagował rubryki poświęcone prowincji. W „Prawdzie” — jak wykazała T. Kulak — były to felietony „Na widnokręgu”, w „Przeglądzie Wszechpolskim” — „Z całej Polski”, w „Polaku” zaś — „Sprawy polskie”. Za niezwykle ważny należy uznać fakt, iż Popławski podejmował tematykę zaboru pruskiego. Wszechstronna znajomość tej kwestii

⁶ Zebrany przez J. Zielińskiego i S. Kozickiego materiał nadaje się, w moim przekonaniu, do druku; jeżeli nie całości, to przynajmniej w obszernych fragmentach.

⁷ A. Plutyński, *Wspomnienia studenta*, Bibl. Jag., rkps acc. 35/62, s. 14.

⁸ Polska historiografia notowała przypadki, kiedy historycy nie kojarzyli pseudonimu J. L. Jastrzębiec z osobą Popławskiego. Por. np. M. Orzechowski, *Narodowa Demokracja na Górnym Śląsku (do 1918 roku)*, Wrocław 1965.

słusznie doprowadziła autorkę do konkluzji, że należy go uznać za „twórcę polskiej myśli zachodniej”.

Drugą istotną dziedziną zainteresowań Popławskiego była prasa dla ludu. Był on nie tylko autorem niezliczonych artykułów adresowanych do chłopów, ale również współtwórcą kilku pism. Autorka wymieniła tu „Polaka” i „Ojczyznę”. W pierwszym przypadku nie można mieć żadnych wątpliwości, natomiast sprawa „Ojczyzny” wymaga uzupełnienia. Pomysłodawcą założenia takiej redakcji był Piotr Panek. Po opuszczeniu w 1902 r. Cytadeli plan swój przedstawił on Popławskiemu, który z kolei zajął się stroną materialną nowego pisma⁹. Utworzenie „Ojczyzny” było więc nie tylko jego zasługą.

Na łamach prasy dla ludu Popławski podejmował w szerokim zakresie tematykę patriotyczną. Myślę, że możemy nawet pokusić się o stwierdzenie, iż właśnie z jego nazwiskiem należy wiązać idee niepodległościowe w koncepcjach programowych obozu wszechpolskiego. Autorka w interesujący sposób omówiła wkład Popławskiego w kształtowanie oblicza społeczno-narodowego „Polaka”. Zaznaczyła m.in., iż przez pierwszy rok „pismo nie miało mieć charakteru partyjnego, lecz głównie polityczno-wychowawczy. [...] W tym względzie Popławski z właściwym sobie talentem znalazł odpowiedni ton i formę dla zainicjowania miesięcznika” (s. 295). „Polaka” wyróżniał również doskonale dobrany przez Popławskiego materiał ilustracyjny.

Na łamach tego pisma w latach 1896—1904 Popławski, jak podkreśliła T. Kulak, kształtował wśród czytelników „świadomość rozległości ojczyzmskiego terytorium — wiedzę o geografii politycznej Polski, o narodzie, religii, kulturze, obyczajach”. Był to ważny element edukacji politycznej chłopów. Nie przypadkowo więc przywiązywał Popławski do tej kwestii dużą wagę. Cykl artykułów pt. „Co to jest Polska”, opublikowany pod pseudonimem Lubelczyk, uznałbym za jedno z jego największych osiągnięć, i to nie ze względu na poziom, lecz przekazywane treści. W latach bowiem gdy jeszcze nie starczało broszur i ulotek o treści patriotycznej, właśnie te artykuły drukowane w zacytywanym przez chłopów „Polaku” spełniały doniosłą rolę w procesie budzenia świadomości narodowej ludu polskiego.

W rozprawie T. Kulak jest wiele interesujących wątków. Myślę, iż warto jeszcze wyróżnić te, które dotyczą poglądów Popławskiego w sprawie akcji gminnej, rewolucji oraz strajków. Wysoki poziom prezentuje również druga część pracy. Szczególną uwagę należy zwłaszcza zwrócić na rozważania dotyczące pojmowania ludu i jego narodowych zadań w myśli Popławskiego.

J. L. Popławski był również autorem kilku druków ulotnych i broszur. Pierwsze swoje teksty z tej dziedziny przygotowywał dla cyklu „Z dzisiejszej doby”, nie zachowały się jednak niestety szczegółowe dane wskazujące konkretnie na jego autorstwo. Być może spod jego pióra wyszła któraś z broszur o treści historycznej: *O święcie 3 Maja i obchodach narodowych w ogóle* lub *W XXX rocznicę powstania styczniowego*. Prócz tych wskazanych przez T. Kulak tekstów (s. 353) w serii bezpłatnych dodatków do „Ojczyzny”, J. L. Popławski napisał jeszcze broszurki pt. *Galicja w liczbach* (1903) oraz *Życie i czyny płk. Z. Miłkowskiego*. Jest też wielce prawdopodobne, iż autorem odezwy z marca 1891 r. nie był Teofil Wali-górski, jak to podała autorka (s. 242), lecz właśnie bohater recenzowanej pracy.

Na biografię Popławskiego T. Kulak starała się spojrzeć skrupulatnie. Przywiązuje więc, słusznie zresztą, dużą wagę nawet do drobnych wydarzeń, jak np. rzekome uczestnictwo Popławskiego w czynnym znieważeniu Bolesława Prusa czy udział w denuncjowaniu działaczy socjalistycznych. Próbowala również autorka

⁹ S. Kozicki, *Materiały dotyczące Ligi Narodowej*, Archiwum PAN Warszawa, sygn. 30/1, s. nłb.

wyjaśnić kilka narostych wokół postaci Popławskiego wątpliwości, jak choćby dotyczących — przykładowo — jego związków ze stowarzyszeniem „Łączność” i Towarzystwem Oświaty Narodowej. W pierwszej sprawie zajęła stanowisko, iż bohater pracy raczej nie należał do „Łączności” (s. 206—207), co — jak sądzę — jest stwierdzeniem nieprecyzyjnym, wiele bowiem faktów wskazuje na to, że był członkiem tej organizacji¹⁰. Wydaje się nawet, iż w 1889 lub 1890 r. znalazł się w jej kierownictwie. W drugiej sprawie nie mogę zgodzić się z poglądem, iż Popławski i Zygmunt Baliński w lutym 1899 r. tworzyli TON (s. 312). Niewątpliwie idee TON były Popławskiemu bliskie, lecz przypisywanie tylko dwóm osobom zasługi przy powołaniu tej organizacji, lub chociażby przy formułowaniu jej koncepcji programowych, jest mało prawdopodobne¹¹. Żadne znane mi dokumenty tego nie potwierdzają.

Obok wielu zalet i cennych konstatacji znalazłem w pracy kilka drobnych usterek, które oczywiście nie mają wpływu na ogólnie wysoką ocenę omawianej książki. Przykładowo — niewłaściwe jest używanie zamiennie hasła „policja” z określeniem „Ochrań”, zwłaszcza przy omawianiu sprawy Szymańskiego (1878). Ochrań powstała bowiem dopiero na początku XX stulecia.

Praca T. Kulak wypełnia lukę w krajowej biografistyce i, co warto nadmienić, poziom rozprawy odpowiada ważności tematu. Należy jedynie żałować, iż omawiana pozycja ukazała się w znikomym nakładzie 400 egz. Ranga problemu oraz sposób jego opracowania predysponują interesującą książkę T. Kulak do ponownego wydania w znacznie większym nakładzie.

Tadeusz Wolsza

Grzegorz Michałowski, „Głos Społeczny” 1933—1939. *Organ Stowarzyszeń Społecznych powiatu Biała Podlaska*, Warszawa 1988, ss. 84, il.

Niedawno ukazała się nakładem Podlaskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego i Biura Badań i Dokumentacji Zabytków w Białej Podlaskiej monografia „Głosu Społecznego” — jednego z pism wydawanych w dwudziestoleciu międzywojennym w powiecie białskim.

Wydawnictwo to, uzupełniające skromną wiedzę o regionie i lokalnych tradycjach, może spełnić rolę inspirującą i spowodować częstsze sięganie do lokalnej prasy, jako cennego źródła o życiu białskiej społeczności w minionych latach. Choćby tylko z tych względów pozytywnie należy ocenić fakt ukazania się tej monografii, a autorowi, Grzegorzowi Michałowskiemu, podziękować za pracę włożoną w jej przygotowanie. Warto także podkreślić staranność, z jaką została wydana monografia „Głosu Społecznego”; pod tym względem wyróżnia się ona wśród innych wydawnictw regionalnych.

Autor nie ustrzegł się jednak w niektórych fragmentach pracy nieścisłości i błędów, które mniej przygotowanemu czytelnikowi mogą zaciemniać obraz i przyczynić się do niewłaściwych ocen i interpretacji. Tak np. podaje, iż w latach „1919—1923 wydawano w powiecie cztery czasopisma społeczno-polityczne: »Nasz Tygodnik« (1919), »Tygodnik Białski« (1920), »Głos Lubelski-Podlasiak« (1920—1921), »Tygodnik Podlaski« (1922) [...] oraz satyryczną »Podlaską Różgę« (1923—1925”. Niestety, nie informuje o źródle będącym podstawą tego wyliczenia. A. K. Gromek

¹⁰ Por. T. Wolsza, *Stowarzyszenie „Łączność” (1888—1893). U źródeł Ligi Narodowej*, „Dzieje Najnowsze”, 1987, nr 2, s. 11—12, 26.

¹¹ Por. T. Wolsza, *Towarzystwo Oświaty Narodowej (1899—1905)*, „Kwartalnik Historyczny”, 1987, nr 2, s. 72—73.